

Maya Shatzmiller, ur. *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*. McGill-Queen's University Press, Montreal, 2002., str. 220.

Islam and Bosnia, zbornik radova koji je uredila Maya Shatzmiller, prezentira jedanaest akademskih pogleda i rasprava o različitim ratnim i poslijeratnim problemima Bosne i Hercegovine. Unatoč visokoj kvaliteti pojedinih članaka, ova knjiga kao cjelina ne doprinosi boljem razumjevanju ni Islama niti Bosne.

Glavni problem leži u definiciji osnovne teme zbornika. Dvije ključne riječi u naslovu (Islam i Bosna) predstavljaju nejasan i preširok opis za kolekciju koja raspravlja, kako stoji u podnaslovu, "rješavanje konflikta i vanjsku politiku u multi-etničkim državama". Nažalost, čak i površan pregled sadržaja će odmah pokazati da i podnaslov zavarava čitaoca samim time što se preko pola priloga uopće ne bave pitanjima "vanjske politike" (iako je knjiga tim riječima opisana na poledini). Kao što se već može naslutiti, ova vrsta problema tematske definicije se često pojavljuje u zbornicima simpozijских radova, što ovdje i jeste slučaj (prije nego što su objavljena, istraživačka izlaganja su po prvi put bila predstavljena 1999. godine na skupu održanom na Univerzitetu zapadnog Ontarija).

Ako sadržaj ove kolekcije nije primjerno opisan njenim naslovom i podnaslovom, kako bi se bit ove knjige mogla ukratko sažeti? U prvom planu, njena čelna vrijednost jeste u prezentaciji različitih analitičkih pristupa prema današnjim BiH problemima kroz akademske oblasti kao što su književnost, antropologija, historija, političke nauke, studija religija, psihologija i diplomatija. Urednica Maya Shatzmiller (profesorica historije na Univerzitetu zapadnog Ontarija) se potrudila da oblikuje dva koherentna dijela iz jedanaest veoma različitih radova; po njenom mišljenju, prvih šest referata su prožeti zajedničkom niti koja ispituje "konstrukciju kulturalnih identiteta etničkih grupa", dok se posljednjih pet članaka bave pojedinim kontroverzama vezanim za diplomatiju i tzv. rješavanje konflikata. Većina eseja izlažu adekvatne početničke tačke za daljnju analizu bosansko-hercegovačkih tema. Prilozi koje su napisali Tone Bringa (o savremenom muslimanskom identitetu), John V.A. Fine (o istoriji vjerskih zajednica u BiH), Michael Sells (o Islamu u srpskoj vjerskoj mitologiji) i Amila Buturović (o Maku Dizdaru) predstavljaju zaključke koje su pomenuti autori već iznijeli u svojim ranije objavljenim knjigama. Iako njihovi eseji mogu poslu-

žiti kao dobri uvodi, većina specijalista su vjerovatno već upoznati sa predstavljanim materijalom.

S druge strane, u zbirci se nalaze članci koji predstavljaju rezultate novijih istraživanja, poput referata Andrása Riedlmayera u kojem autor detaljno dokumentira i opisuje razaranja i destrukciju bosansko-hercegovačke kulturne baštine (pogotovo islamskih vjerskih objekata) tokom 1990-ih godina. Također vrijedan posebne pažnje je Nader Hashemijev prilog koji temeljito preispituje vanjsku politiku Kanade tokom rata u Bosni i time kritički analizira važan predmet koji je često zapostavljen u raspravama o zapadno-evropskoj i američkoj diplomatiji. Nažalost, pored ova dva izvrsna članka nalazi se nekoliko izrazito loših i problematičnih radova, poput Vamik Volkanovog zapisa o transgeneracijskom prenošenju "zajedničke srpske traume koja se desila prije 600. godina i o nekim njenim posljedicama u ranim 1990-im godinama". Ovaj primjer masovno-psihološke analize ponavlja poznati kliše o "prastarim balkanskim mržnjama" i onemogućava složenije i humanije razumjevanje osnovnih elemenata balkanske historije. Drugi eseji su na prvi pogled barem bolje informirani, ali i oni su prožeti stereotipičnim frazama i formulacijama. Na primjer, John M. Reid, bivši OSCE činovnik, opisuje privatizaciju, decentralizaciju i demokratske izbore kao "strane koncepte" koji su odbačeni, ako su "uopće shvaćeni", od strane bosansko-hercegovačkih aktera (str. 158). Osim ponižavajućeg stava prema lokalnim akterima, Reidova izjava pokazuje da se autor nije ni osvrnuo na činjenicu da je većina BiH političara upravo iskoristila (ne odbacila) spomenute političke procese da opravdaju, legitimiraju i zaštite svoje kriminalne interese u poslijeratnoj državi.

Ali uz sve te mane postoji i još veći problem koji je neodvojiv od osnovne ideje koja je u ovoj knjizi spojila znanje o "Islam i Bosni" pod rubriku "vanjske politike". Ako krenemo sa općepoznatim gledištem koje smatra da svaka suverena država kreira vanjsku politiku naspram i uz druge države, onda svrstavanje Islama u taj okvir ima veoma opasne i uznemiravajuće implikacije. Drugim riječima, ako jedna suverena država (recimo Amerika) vodi specifičnu vanjsku politiku prema drugoj (recimo Bosni), da li onda ovaj zbornik svojim naslovom i predgovorom sugerira da je vanjska politika prema "Islam" moguća, iako Islam naravno nije suverena država?

Izazov koji ova ideja predstavlja je jasniji ako se sagleda još jedan aspekt njene prezentacije. Kako stoji na naslovnom i poleđinskom opisu zbornika, ova knjiga je posebno upućena onima koji su zainteresirani za "novu perspektivu u vođenju vanjske politike, perspektivu koja obuhvata dublje znanje i razumjevanje kulture, historije i ideologije". Ova izjava pretpostavlja da direktna veza između "kulture, historije i ideologije" i vanjske politike postoji, ali ta veza nije specificirana u zborniku. Umjesto pojašnjavanja tih pitanja, većina referata doprinosi nejasne argumente o ulozi kulture u današnjoj političkoj situaciji u BiH. Na primjer, antropologinja Tone Bringa, pišući

o savremenom bosanskom Islamu, vješto izbjegava stereotipe o "prastarim balkanskim mržnjama" ali ne oklijeva da potvrdi jedan drugi stereotip o ulozi vjere u kulturi i politici: "U Bosni vjera je glavni kulturalni razdvajajući faktor između Bošnjaka (Muslimana), Hrvata i Srba, i vjera daje svakoj grupi izvor kohezivnih rituala i emocionalno moćnih simbola" (str. 28). Prema njenom viđenju, "vjera" — ne ljudska bića — kreira identitete, društvene prostore, kulture, itd. Takav apstraktni koncept vjere praktično obuhvata i oblikuje sve socijalne pojave u BiH i time zapostavlja ljudsku ulogu u stvaranju i rapidnom mijenjanju društvenih pojava u zadnjih dvadeset godina. Štaviše, Bringin koncept vjere podstiče diskurs u kojem se govori o vjeri, pogotovo o Islamu, kao o autonomnoj pojavi koja se ponaša poput države: "Islam pripaja ljude u dvije simbolične zajednice..." (str. 30), ili "Islam informira dio ovog znanja" (str. 32). Ovakav diskurs neminovno vodi ka zaključku da vjera definira nacionalnost (str. 33), što naravno daje implicitno opravdanje za vođenje različitih političkih mjera (uključujući vanjsku politiku) u odnosu na različite nacionalne — to jest, vjerske — pripadnosti.

Krajnji rezultati takvog fatalnog načina razmišljanja su već očiti u današnjoj BiH. Umjesto pojašnjenja obećane "nove perspektive u vođenju vanjske politike", Bringin referat samo potvrđuje stare etno-konfesionalne stereotipe koje propagiraju nacionalističke stranke. Prije nego što mi, kao čitaoci ovog zbornika, ozbiljno prihvatimo takve argumente o vjeri i nacionalnosti u BiH, trebali bi se prisjetiti savjeta poznatog politologa Mahmood Mamdanija i biti "duboko skeptični prema tvrdnjama da mi možemo objasniti političko ponašanje ljudi kroz njihovu vjeru, ili kroz njihovu kulturu."¹

Šta onda reći o ovoj knjizi o "Islam i Bosni"? Iako zbornik ima nekoliko zanimljivih radova, kao cjelina on ipak ne predstavlja adekvatan uvod u današnje bosanske probleme. Ako se to može reći za ključnu riječ "Bosna", šta se može reći za ovaj zbornik i one koji žele da bolje razumiju "Islam"? U jednom svom eseju u *Harpers* magazinu u ljeto 2002. godine, znanstvenik Edward Said je dao sljedeći savjet: "trebalo bi početi sa nekim od mnogobrojnih ličnih iskaza o Islamu [...] koji opisuju šta znači biti Musliman", kao u autobiografijama Muhamed Asada ili Malcolm X-a.² Takvi zapisi ne tretiraju Islam kao apstraktnu kategoriju, već "otvaraju svjetove Islama koji se tiču života, iskustava, vezanosti-za-nas." ■

Edin Hajdarpašić

¹ Mahmood Mamdani, "Good Muslim, Bad Muslim: A Political Perspective on Culture and Terrorism", u Eric Hershberg and Kevin W. Moore, ur., *Critical Views of September 11: Analyses from around the World* (New York: The New Press, 2002).

² Malcolm X, *The Autobiography of Malcolm X* (New York: Grove Press, 1965).